

Dansk landbrug befinder sig midt i en af erhvervets dybeste og alvorligste kriser. Tusinder af landmænd må forlade deres hjem og kreditinstitutter, banker og Staten har en halv trillion kroner i pant i erhvervet. Krisen er både politisk, økonomisk, social og kulturel.

På baggrund af denne situation undersøger afhandlingen nye og/eller alternative udviklingsspor i landbruget, der kan pege på ejerskabskonstruktioner og forretningsmodeller med potentiale til at imødegå og transformere de kriseprægede forhold.

Udgangspunktet er kortlægning af rammevilkårene sammenstillet med en præsentation af syv gårde og det udviklingsspor og potentiale, de hver især repræsenterer. Den teoretiske analyse tager udgangspunkt i ejerskabet og dets betydning for organiseringen, reproduktionen og generationsskiftet.

I 1987 kunne daværende landbrugsminister Britta Schall Holberg, på spørgsmålet om hvorvidt vi var på vej imod en centralisering på kun 10.000 heltidsbedrifter, svare:

"Landbruget er jo et kulturbærende erhverv, ja, det er mere end blot et erhverv, og det finder jeg umådeligt vigtigt. Hvis der bliver stadig færre landbrug, så vil den folkelige basis for landbokulturen forsvinde, og det, mener jeg, er ulykkeligt." (Knudsen 1988:272)

I 2016 har vi ca. 10.300 heltidsbedrifter.

Denne udvikling er ikke et dansk fænomen, den findes i de fleste af de lande, vi normalt sammenligner os med. Men den er langt mere fremskreden i Danmark, og det virker mere voldsomt herhjemme på grund af vores diminutive størrelse. På grund af en stærk og eksportdrevet andelsbevægelse, vores særlige kredit-system og især på grund af en gennemorganiseret alliance mellem stat og erhverv er det de færreste lande, der har investeret så mange ressourcer i landbruget, som vi har i Danmark.

Danmark har altså valgt at satse på landbruget, hvilket også afspejles i, at vi ligger helt i top hvad angår verdensmarkedsandele for svinekød, græs- og kløverfrø og minkskind. Hvis man sammenligner verdensmarkedsandelene med befolkningstal, viser Danmark sig som "(...) klart verdens største netto-eksportør af fødevarer." (Otte 1994:45)

Deraf følger, at vi også har nogle rammevilkår for landbrugsproduktion, der hører til de mest konkurrencedygtige i ikke bare EU, men hele verden.

Dermed begrænser landbruget også alle andre funktioner, behov og ønsker, som landkommuner, naturen og Danmarks borgere måtte nære.

Det har historisk givet både valuta, beskæftigelse, kulturel sammenhængskraft og selvforståelse - man kan måske gå så langt som til at sige en kulturel værdighed, i kraft af naturerhvervets særlige karakter.

Men vilkårene er skiftet. I kraft af konkurrencen og de høje lønomkostninger i Danmark er beskæftigelsen i primærlandbruget faldet drastisk, og dertil kommer, at mange 'landbrugslande' i Europa, herunder også Danmark, i stigende grad importerer arbejdskraft. Ofte er det medhjælpere på korte elevansættelser og uden lokale sprogkundskaber, hvilket udbygger afstanden mellem de store landbrugsbedrifter og lokalsamfundene.

I takt med at rentabiliteten har været udfordret og gælden er vokset, har man forsøgt at udnytte de 'traditionelle' økonomiske værktøjer: rationalisering, specialisering, ekspansion og stordriftsfordele; produktivitetsforøgelse gennem forædling og teknologi - samt øget centralisering og internationalisering i afsætningsledet.

Men den grundlæggende ejerskabskonstruktion, hvor den enkelte landmand selv står med det økonomiske ansvar og de fordele og ulemper, det medfører, har man juridisk værnet om til det yderste.

Det danske landbrug har siden landboreformerne været organiseret omkring den enkelte landmands ejerskab til hele produktionsapparatet og med andelsbevægelsen også de næste led i værdikæden.

Når krisen kradsede, har man politisk, i tæt samarbejde med erhvervet, forsøgt at regulere eller rettere lempe reguleringen for at afværge eller afbøde kriserne. Men politisk, juridisk og kulturelt har man holdt fast i den grundlæggende ejerskabskonstruktion: selvejet.

Selvejet er ikke nogen entydig figur, der er en række variationer alt efter den skala, produktionen indgår i, men det i denne sammenhæng væsentligste aspekt ved selvejet er den organiseringsform, der knytter sig til dette ejerskab. Et (dansk) selveje er karakteriseret ved, at landmanden ejer ikke blot produktionsmidlerne: jorden, dyrene, bygningerne og maskinerne - men også arbejdsprocesserne, kodificeret i det grønne bevis (GB) og derfor kan varetage subsidiært lede og fordele hele produktionscyklussen. Det giver selvejet en ganske stærk konjunkturresistens og særegen kulturel ideologi, idet den enkelte landmand og hans familie har som mål at bevare sit hjem og sin praksis. Ejerskabet giver det i landbrugsloven ofte citerede incitament, at fortjenesten ved flidet, risikoen og planlægningen tilfalder landmanden selv - og dermed, ifølge ræsonnementet, skaber den mest optimale udvikling.

Allerede ved indgangen til 1980'erne så man imidlertid, at det udviklingsspor, man havde valgt, gjorde, at selvejet ikke længere kunne honorere de kapitalkrav, som de dominerende driftsformer i dansk landbrug indebærer. Men lempelser og gældssaneringer gav endnu en generation mulighed.

Med jordprisboblen i 2000'erne skete der en reel afkobling af sammenhængen mellem prisen på en hektar landbrugsjord og det afkast, man måtte kunne forvente. Mange selvejere trak sig ud af erhvervet med en stor fortjeneste, mens de nye ejere kom til at finansiere deres køb og basere deres forretningsmodel på en hektarværdi, der i nogle tilfælde faldt til det halve efter 2008.

I 2010 liberaliseredes landbrugslovgivningen (L39) og åbnede mulighed for andre ejerformer. Man bibeholdt dog, formodentligt efter krav fra erhvervet, at driften skulle ledes af en person med landmandsuddannelse. Det krav forsvandt ved en yderligere liberalisering af loven i 2014 (L37). Der er dermed givet juridisk mulighed for, at ekstern kapital frit kan erhverve, investere i og drive dansk landbrug videre.

Udviklingen er meget svær at se have anden konsekvens, end at Danmark står tilbage med nogle få tusinde intensive produktionsenheder, hvor landmanden er forpagter/lønarbejder og bedrifterne så kapitaliserede, at kun en selskabskonstruktion kan honorere kapitalkravene.

En interesse fra ekstern kapital afhænger naturligvis af, at investeringen giver et fornuftigt afkast, hvilket betyder, at rentabiliteten skal forbedres. Det har indtil dags dato ikke kunnet lykkes i tilstrækkelig grad.

Bankerne og kreditinstitutterne, der er de egentlige ejere, står i et svært dilemma: De kan ikke sælge uden tab, og de vil på den anden side heller ikke låne yderligere penge til landmanden, så hans produktionsapparat kan vedligeholdes endsige udvikles. En af konsekvenserne er, at der har været 'negativ reinvestering' i erhvervet i syv år i træk. Det betyder, at dansk landbrug i dag står i en meget prekær situation. Nøglen til ikke bare den enkelte bedrift, men hele erhvervets fremtid, er, lidt populært sagt, deponeret i banken/kreditinstituttet. Det betyder også, at samfundsøkonomien står med et stort problem. Man skal forstå de seneste års reguleringer og vækstpakker, og altså også Fødevare- og Landbrugspakken (L68) februar 2016 i det lys. Rationalet i de seneste lovændringer er, at rammevilkårene skal være så konkurrencedygtige, at ekstern kapital ser det som en god forretning, at købe sig ejerskab til dansk fødevareproduktion frem for andre landes.

Dermed er erhvervspolitikken indlejret i en logik, der underminerer selvejet.

Denne modsætning kom til udtryk i udredningen af rammevilkårene. Man søger politisk og får under de givne samfundsforhold maksimalt frie rammer. Samtidig kæmpes der for maksimal samfundsøkonomisk støtte, herunder forskningsmidler, kompensation for beskyttelse af drikkevandet og landdistrikts-midler fra CAPens søjle 2.

Disse støttekrav kan imidlertid kulturelt kun indlejres i fortællingen om den danske selvejerbonde. Hvis ejeren er en bank, investeringsfond eller selskabsdannelse, bliver kravene politisk mindre gangbare. Derfor italesættes 'selvejet' og 'landmanden' som de centrale figurer i dansk landbrug. Den officielle fortælling om landbruget er overvejende identisk med selvejerbonden.

At de to ting - selvejet og strukturudviklingen - står i indbyrdes modsætning, gør interessevaretagelse, kommunikation og organisatorisk identitet utroværdig. Det mener mange landmænd, jævnfør medlemsflugten, det mener mange borgere, jævnfør opinionsmålinger.

Overordnet giver en samlet analyse af de interne og eksterne kulturelle repræsentationer belæg for at påpege, at de mennesker, der er beskæftiget som landmænd i det moderne landbrug i dag, har fejlet - eller været ude af stand til, eller måske ikke erkendt det som vigtigt - i at udvikle et kulturelt sprog, der oversætter virkelighederne, erfaringerne og værdierne i dette liv - og som konsekvens kun har ældre ikkeduelige repræsentationer. Det betyder, at de har mistet en tidssvarende troværdig stemme i kulturen og sprogligt og kulturelt bliver identitetsløse. Nu er der nok ikke landmænd, der går rundt og føler sig 'identitetsløse', jeg kan for mit indre øre høre en informant sig 'det er så'n noget, kun en akademiker kan sige'. Men 'landmanden' som kulturelt symbol er blevet tvetydigt. Med et indlån fra semantikken kan man sige, at 'tegn' og 'indhold' ikke er kongruente. De kulturelle nedslag i afhandlingen eksponerer denne fremmedgjorthed i kulturen.

Afhandlingen påviser en sammenhæng mellem krisen, strukturudviklingen, erhvervets interessevaretagelse, landbrugs-støtten, jordprisen og spekulative skatteafskrivninger. I afhandlingen vises flere eksempler på en kulturel fremmedgørelse og polarisering, der skaber konflikt mellem erhvervet og det omgivende samfund.

Omvendt peger de empiriske eksempler på, hvordan at landmænd, der formår at udfylde dette kulturelle vakuum, hvad enten det er som følge af en strategisk eller en ideologisk selvbevidsthed, kan operationalisere identiteten i forretningsmodellen

De syv eksempler viser, at det i marginen af erhvervets dominerende forretningsmodeller er muligt at drive rentabelt landbrug, men at de nuværende vilkår peger på, at reproduktionskapaciteten ved et generationsskifte eller ny-etablering kun kan forekomme, hvor ejerne ikke har forventning om et afkast, der kan måles med andre investeringer.

Materialet peger på strukturer i erhvervet, der kan være forhindringer eller omvendt være styrker, der med fordel respektivt kan reduceres eller understøttes.

I lyset af den omfattende støtte, erhvervet modtager, bliver det diskuteret, hvordan en mere målrettet støttegivning kunne være en del af løsningen. Afledt af de vanskelige vilkår i og omkring erhvervet, er konklusionen flertydig.

Anslag m mellemrum 10.726